

CONSIDERAȚII ISTORICO-GEOMORFOLOGICE ASUPRA PĂRȚII ESTICE A DEPRESIUNII GURUSLĂULUI

Studiile de geografie istorică, introduse în știința românească de către S. Mehedinți, promovate apoi de G. Vîlsan și continuate de C. Brătescu, V. Mihăilescu și de alți mari geografi români, și-au adus o contribuție însemnată la clarificarea a numeroase probleme privitoare la pământul și poporul român, cum ar fi: localizarea unora dintre cele mai vechi organizații politico-administrative românești, popularea teritoriului țării din cele mai vechi timpuri, fazele de populare și mișcările de populație între diferite regiuni etc. S-a dovedit astfel că toate unitățile geografice, dispuse concentric pe briul muntos al Carpaților, au funcționat permanent ca arii de locuire și organizare socială (I. Băcănar, 1984).

Cadrul natural al unei regiuni, mai mult sau mai puțin extinse, are elemente care se pot considera ca fiind, în ansamblu, stabile de-a lungul evoluției societății omenești. Printre acestea se numără și relieful care, alături de climă, ape, vegetație și soluri, a avut un rol foarte important în viața oamenilor, mai ales în condițiile din antichitate și evul mediu când datorită nivelului redus de dezvoltare al forțelor de producție, acestea au stimulat sau dimpotrivă au încetinit ritmul înnoirilor economico-sociale.

Depresiunea Guruslăului, considerată de I. Mac (1982) ca fiind tectono-erozivă, este axată pe valea Someșului, între defileele Turbuța-Var și Benesat-Ticău, în zona „Jugului intracarpatic”. Are o suprafață de peste 90 km² și este clar delimitată spre vest de Dealurile Sălăului, spre sud de Dealul Dumbra, spre est de abruptul structural al Culmii Prisnelului, iar spre nord de masivul cristalin Dealul Mare. Contactul depresiunii cu zonele mai înalte aparținând Podișului Someșan sau Dealurilor Silvano-Someșene se face fie la nivelul terasei superioare (140 m), fie printr-o serie de bazine depresionare și zone de glacis (I. O. Berindei, 1961).

Peste 60% din suprafața depresiunii se află la altitudini mai mici de 200 m, avînd aspectul unei largi cîmpii aluviale, în care albia minoră este puternic meandrată, avînd un coeficient de sinuozitate de 1,83. În estul depresiunii cele opt terase ale râului sînt etajate aproape perfect, fenomen favorizat de prezența rocilor dure din cuesta înaltă a Culmii Prisnelului, care a împiedicat dezvoltarea unei rețele hidrografice puternice. Sub abruptul structural al acestei culmi pîrîurile torențiale și-au

lărgit mult bazinele de recepție, formînd un șir de depresiuni ce cresc în suprafață de la sud spre nord, unde ating extensiunea maximă în Depresiunea Fericea, bine adăpostită între Culmea Prisnelului și Masivul Dealul Mare (Fig. 1).

Culmea Prisnelului este îngustă și alungită (nord-sud) din apropierea vf. Prisnel, situat la nord de satul Vălișoara și pînă la Piscuiul Ronei (Dealul Racotî) din marele „cot“ al Someșului dintre Surduc și Jibou. Ea a fost modelată în gresii și calcare organogene de vîrstă paleogenă, și se prezintă mai ales în jumătatea nordică, ca o succesiune de mici suprafețe structurale, mărginite spre vest de un adevărat „front“ de custe puternice, aflate într-o retragere continuă. Altitudinea culmii scade de la 663 m în vf. Prisnel, la 438 m în Dealul Racotî. Versantul estic, dinspre Podișul Purcăreț-Boiu Mare este ușor înclinat și a favorizat apariția și dezvoltarea unui relief carstic tipic (A. Medve, 1985).

Masivul Dealul Mare este un horst cristalin care se înscrie în peisaj printr-un relief deluros, cu resturi ale unor suprafețe de nivelare în partea centrală. Spre periferie pantele sînt foarte mari, iar fragmentarea orizontală și verticală a reliefului este puternică, dominînd cu 100—200 m zonele învecinate. În partea vestică, sudică și estică este străbătut de șase defilee epigenetice și antecedente, dintre care se detașează, prin dimensiuni și importanță, defileul Someșului săpat în extremitatea vestică a masivului, între localitățile Benesat și Ticău. Culmea principală a masivului se menține la peste 600 m, întregul masiv fiind foarte bine împădurit (Fig. 1).

Considerațiile noastre, istorico-geomorfologice, vizează doar partea situată la est de riul Someș și zonele de contact cu Masivul Dealul Mare și Culmea Prisnelului. Teritoriul studiat este situat în partea central-nordică a Județului Sălaj, încadrîndu-se „Porții Someșene“, deschisă larg între Munții Apuseni și grupa nordică a Carpaților Orientali.

Varietatea și accesibilitatea condițiilor geomorfologice, posibilitățile multiple de utilizare a diverselor materiale de construcție din zonă, prezența pădurilor și a pajiștilor, precum și abundența apelor explică preferința pe care a avut-o omul pentru asemenea regiuni încă de la începuturile existenței sale.

Numeroase urme arheologice atestă prezența omului încă din paleolitic atît în zonele mai înalte cît și în depresiunea propriu-zisă. Pe platoul carstic dintre Cozla și Vălișoara și în zona Dealului Racotî dintre Rona și Turbuța s-au descoperit unelte paleolitice. Prezența omului preistoric în zona Podișului Purcăreț-Boiu Mare și în Culoarul Someșului a fost dovedită și de descoperirile din așezarea paleolitică de la Perii Vadului și de picturile rupestre din peștera Cuciuat (E. Lakó, 1981). La Năpradea, Vădurele și Traniș s-au găsit întîmplător unelte neolitice din piatră, iar la Vădurele, Someș Guruslău și Năpradea s-au descoperit topoare din aramă și brățări din bronz. La est de satul Vădurele, în locul numit Fundătura se întîlnesc probabil urmele unei așezări din epoca bronzului (Fig. 2).

Al. V. Matei (1979) semnalează la Est de Vădurele urmele unei așezări dacice, iar în zona Dealului Cărmida din apropierea satului Șoimușeni, prezența unui „burgus“ care ar putea fi o dovadă că spre Nord-Est de Tihău granița Imperiului Roman urmărea foarte probabil, Culmea Prisnelului. Prin poziție, altitudine și morfologie această culme oferea posibilitatea de control asupra zonelor mai joase situate spre vest, încadrându-se astfel aprecierii istoricului N. Gudea (1985) cu privire la modul de organizare al apărării Daciei Porolissensis, unde „ca peste tot în Imperiul Roman a fost adoptat un sistem, un dispozitiv militar, de mare suplețe față de condițiile oferite de teren. În funcție de această adaptare, se poate afirma că sectorul de linie înaintată a limesului de pe Munții Meseșului — și de fapt întreaga graniță a fost o barieră sigură care și-a îndeplinit cu succes misiunea de a apăra provincia“.

În cursul primului mileniu, dar și mult după aceea, pădurile acopereau o suprafață cu mult mai întinsă ca cea actuală, iar zonele mlăștinoase și inundabile ocupau lunca Someșului, precum și unele suprafețe plane situate pe podurile teraselor inferioare. Viața omenească se desfășura cu o mai mare intensitate în părțile împădurite și nemlăștinoase care le asigurau apărarea și mai ales hrana. Descoperirile arheologice din zone apropiate ne permit să afirmăm că a existat o continuitate de locuire.

Printre fortificațiile ridicate de regalitatea maghiară la granița de Nord a Transilvaniei se numără și Cetatea Arányas (Cetatea de Aur), consemnată în documente pe la 1270 (V. Hossu, 1985). Situată la aproximativ 2 km spre nord de Cheud pe un umăr de terasă din vestul Masivului Dealul Mare, la circa 75 m altitudine relativă, ea valorifică un complex de factori naturali pentru a controla defileul Someșului. Deși este situată la intrarea Someșului în defileu, ea se aseamănă ca poziție cu Cetatea Valcăului și cu Cetatea de Piatră (Chioar). Cetatea a avut un rol important ca punct de vamă al sării, cel puțin în secolul al XIV-lea. Sarea era transportată cu plutele care plecau din portul regal Dej spre Satu Mare și apoi pe Tisa-aval (C. Măluțan, 1984). Probabil că atunci albia minoră a râului Someș trecea la o distanță mult mai mică decât cea actuală, când prin rectificarea unei meandre aceasta s-a deplasat mult spre vest (Fig. 2).

Prin apropierea cetății, venind dinspre apus și urmărind valea Cheudului, trecea spre Chioar un alt drum al sării, numit „drumul pădurii Sălaj“, a cărui importanță depășea interesul local (V. Hossu, 1985).

Primele așezări omenești atestate documentar la 1387 au fost Năpradea și Someș Guruslău, ca sate românești, așa cum au rămas pînă astăzi, „villa olachalis“ (C. Suci, 1967). Ca pe întreg cuprinsul Sălajului, unele așezări este posibil să fie mult mai vechi decât anul de atestare a lor. De-a lungul secolelor ele și-au schimbat vetrele, iar unele au dispărut (E. Muscă, 1984).

Vetrele satelor din secolele XIV—XV erau situate, aproape în toate cazurile, în bazinele depresionare de sub Culmea Prisnelului, bine adăpostite și apărate natural. Treptat ele au părăsit această zonă strămutându-se pe vetrele actuale, situate pe terasele neinundabile ale Someșului

(15—35 m) cu excepția satelor Văducele și Fericea care au rămas pe aliniamentul inițial. Fenomenul a fost favorizat de sfârșitul incursiunilor tătare și otomane și a avut ca efect restrângerea suprafețelor forestiere și introducerea în circuitul agricol a noi suprafețe din cuprinsul depresiunii. Prin urmare s-a modificat o tendință de deplasare dinspre zonele mai înalte, cu terenuri agricole în pantă, spre zonele mai joase, plane și fertile din apropierea râului Someș.

După raporturile cu treptele de relief ale culoarului terasat al Someșului satele Rona, Turbuța, Someș Guruslău, Traniș, Năpradea și Cheud se încadrează în tipul satelor situate la nivelul teraselor inferioare și medii, iar satul Văducele la tipul satelor așezate în bazinele de recepție ale văilor autohtone (Al. Savu, I. Mac, 1972).

În zona Masivului Dealul Mare așezările omenesti de culme lipsesc, situație similară celei din Munții Meseșului și Măgura Șimleului. Aceasta își are explicația în extensiunea mult mai redusă a suprafețelor de nivelare față de situația din Munții Plopișului (Muntele Șes) sau din Masivul Preluca unde satele risipite sînt prezente pe culmile ușor vâlurite.

Multă vreme riul Someș a izolat partea estică a Depresiunii Guruslăului de axele importante de circulație situate în vestul depresiunii. Cu excepția perioadei viiturilor de primăvară, Someșul nu a constituit un obstacol major pentru legăturile cu satele situate la poalele Dealurilor Sălajului, riul putînd fi trecut pe pod de gheață, prin vaduri sau cu instalații plutitoare. Spre nord, către Depresiunea Baia Mare, un drum însoțea malul drept al râului între satele Cheud și Chelița (Jud. Maramureș).

Spre est legătura cu satele situate pe Culmea Prisnelului sau în Podișul Purcăreț — Boiu Mare (Chioar) s-a făcut pe drumurile și potecile care străbăteau înșeuările dintre suprafețele structurale, sau dintre matorii de eroziune (Cărarea Fetelor, Drumu Liordișului ș.a.). Urmînd aceste drumuri distanța dintre satele din nordul depresiunii și cele așezate între Letca și Ileanda se reduce la jumătate, comparativ cu drumul care însoțea prin Jibou cursul râului Someș.

În concluzie putem afirma că relieful din partea estică a Depresiunii Guruslăului a oferit din cele mai vechi timpuri populației autohtone condiții prielnice pentru stabilitate și prosperitate socială, chiar dacă izolarea față de marile axe de circulație a încetinit ritmul înnoirilor economico-sociale și a favorizat un ruralism accentuat.

AUREL MEDVE

BIBLIOGRAFIE

1. Băcănaru I. (1984), Rolul cadrului geografic în viața și istoria poporului român în *Geografia României*, II, Geografia umană și economică, București.
2. Berindei I. O., Iacob E. (1961), Contribuții la studiul morfologic al Depresiunii Guruslăului, în *Studia, Seria geol.-geogr.*, 1.
3. Gudea N. (1985), Contribuții la istoria militară a Daciei Porolissensis, (I), în *ActaMP*, 9.

4. Hossu V. (1985), Începuturile „Cetății de piatră” (Chioar) din „pădurea Sălajului”, în *ActaMP*, 9.
5. Lakó E. (1981), Repertoriul topografic al epocii pietrei și a perioadei de tranziție spre epoca bronzului în județul Sălaj, în *Acta MP*, 5.
6. Mac I. (1982), Analiza unui tip de sistem geomorfologic din Valea Someșului în vederea amenajărilor teritoriale, în *B.S.S.G.*, VI (LXXVI).
7. Matei V. Al. (1979), Repertoriul de așezări și descoperiri dacice pe teritoriul județului Sălaj în *ActaMP*, 3.
8. Măluțan C. (1984), Drumurile sării din nord-vestul Transilvaniei medievale, în *ActaMP*, 8.
9. Medve A. (1985), Contribuții la studiul reliefului carstic din zona Cozla-Vălișoara, în *ActaMP*, 9.
10. Musca E. (1985), Repertoriul localităților din Sălaj în secolul al XIV-lea, în *ActaMP*, 9.
11. Savu Al., Mac I. (1972), Relieful județului Sălaj, ca factor în distribuția și dezvoltarea așezărilor omenești, în *Studia seria geol.-geogr.*, nr. 2.
12. Suci C. (1967), Dicționarul istoric al localităților din Transilvania, București, I și II.

CONSIDERATIONS HISTORIQUES ET GÉOMORPHOLOGIQUES SUR LA PARTIE ESTIQUE DE LA DÉPRESSION GURUSLAU

(R e s u m é)

La Dépression Guruslău d'origine tectonique et d'érosion est axée sur la vallée Someș entre les défilés Turbuța — Var et Benesat — Ticău, étant bien délimitée à l'est de Culmea Prisnelului, à nord par le massif cristalin Dealul Mare, à l'ouest par les Collines du Sălaj, mais au midi par la Colline Dumbrava.

Sous l'aspect geomorphologique, la partie estique de dépression est caractérisé par la succession de 8 terrases fluviales jusqu'à cuesta de Culmea Prisnelului.

Le relief de cette région, par les aspects morphologiques, morphométriques et morphodynamiques près des autres facteurs a offert des conditions favorables pour le déroulement d'une activité humaine prospère de les plus anciens temps et jusqu'aujourd'hui.

La communication relève une série des corrélation historiques et geomorphologiques soulignant la continuation d'habitat en cette espace roumain allant de la prémise que le relief ne détermine pas la société humaine mais elle en est influencée.

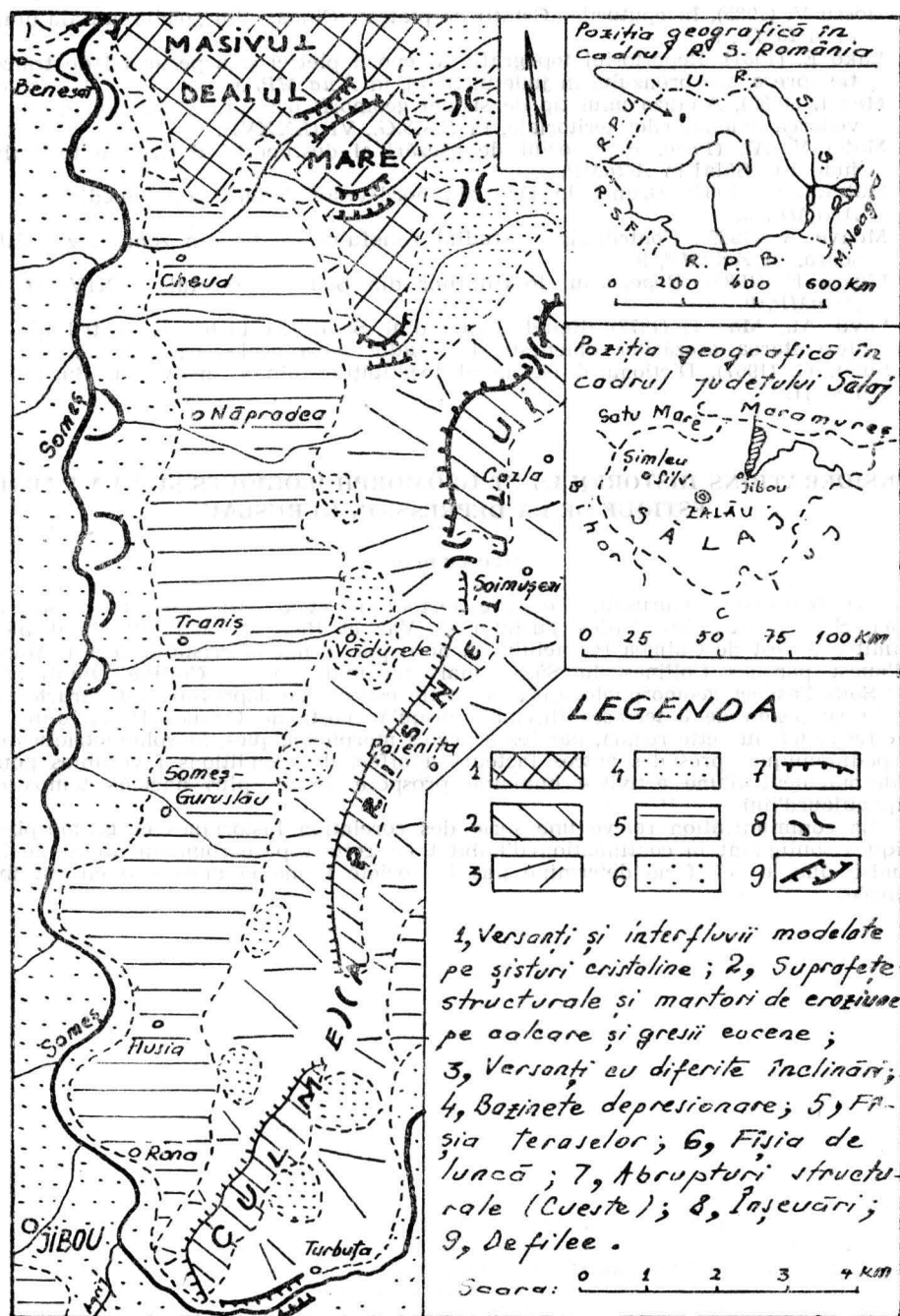

Fig. 1. Schița geomorfologică a părții estice a Depresiunii Gurvileștilor

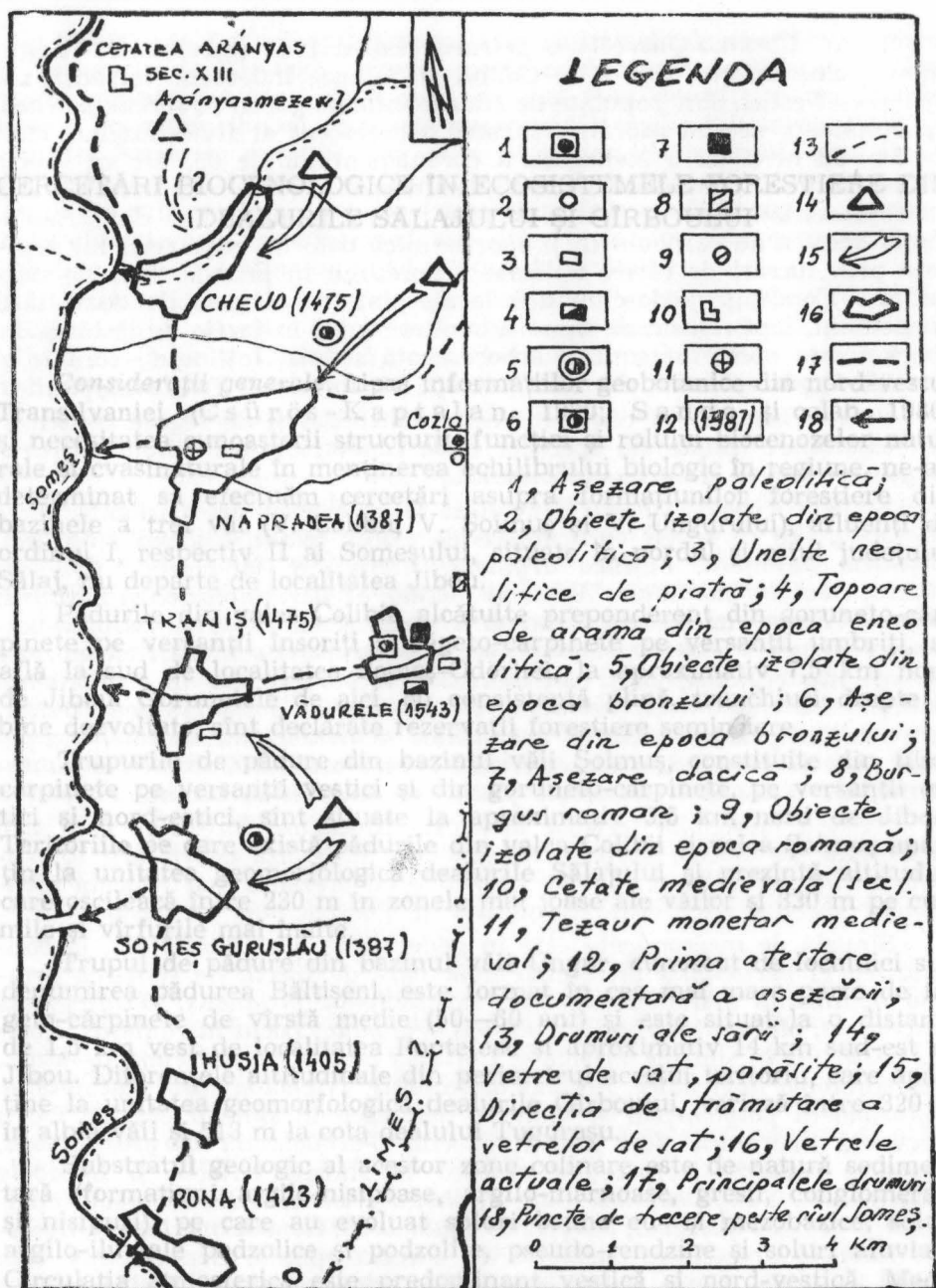

Fig. 2. Schiță de hartă istorică a părții estice a Dep. Guruslăului